Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

O‘ZBEK TILI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARINI SEMANTIK TEGLASH (SEMANTIC TAGGING) METODLARI

Hilola Alimboyeva
Urdpi talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.22912160

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek tili frazeologik birliklarini raqamli lingvistika va korpus texnologiyalari asosida semantik teglash metodlari tadqiq etiladi. Frazeologik birliklarning ko‘chma, obrazli, emotsional-ekspressiv va lingvomadaniy xususiyatlarini elektron shaklda tizimlashtirish zamonaviy o‘zbek tilshunosligining dolzarb yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Tadqiqotda frazeologik birliklarni semantik teglashning asosiy parametrlari — umumiy semantik guruh, emotsional baho, konnotatsiya, uslubiy xususiyat, tematik soha, kommunikativ funksiya va obrazlilik darajasi aniqlanadi. Shuningdek, frazeologik birliklarni qo‘lda teglash, qoidaga asoslangan teglash, korpus asosida teglash va avtomatik semantik klassifikatsiya qilish usullarining imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada o‘zbek tili frazeologik birliklari uchun ko‘p qatlamli semantik teglar tizimi hamda “frazeologik birlik → semantik identifikatsiya → teglar iyerarxiyasi → kontekstual tekshirish → avtomatik tasniflash” algoritmi taklif etiladi. Ushbu yondashuv o‘zbek tilining elektron frazeologik lug‘atlari, lingvistik korpuslari, avtomatik tarjima tizimlari va tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalarini takomillashtirish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: frazeologik birlik, semantik teglash, semantic tagging, o‘zbek tili, elektron korpus, raqamli lingvistika, frazeologik ma’no, semantik teg, konnotatsiya, NLP, avtomatik klassifikatsiya.

Kirish

Raqamli texnologiyalarning tilshunoslikka faol kirib kelishi natijasida tabiiy til birliklarini elektron shaklda qayta ishlash, tasniflash va avtomatik tahlil qilish masalalari alohida ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. Xususan, elektron korpuslar, elektron lug‘atlar va tabiiy tilni qayta ishlash tizimlarida lingvistik birliklarning faqat grammatik emas, balki semantik xususiyatlarini ham mashina uchun tushunarli shaklda belgilash zarurati yuzaga kelmoqda.

Frazeologik birliklar bunday tizimlar uchun murakkab lingvistik obyektlardan biridir. Chunki frazeologizm tarkibidagi komponentlarning lug‘aviy ma’nosi ko‘pincha butun birlikning umumiy ma’nosiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri teng kelmaydi.

Masalan:

“og‘zi qulog‘ida”

komponentlari alohida olinganda insonning anatomik holatini bildiradi, biroq frazeologik birlik sifatida “juda xursand, kayfiyati yuqori” mazmunini ifodalaydi.

Xuddi shuningdek:

“yuragi orqasiga tortdi” — qo‘rqdi, vahimaga tushdi;

“ko‘ngliga qil sig‘maydi” — juda bezovta, hayajonlangan holatda bo‘lish;

“boshini qotirmoq” — o‘ylantirmoq, qiynamoq;

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

"qo'l uchida qilmoq" — ishni yuzaki yoki hafsalasiz bajarish.

Bunday birliklarni avtomatik qayta ishlash uchun ularning semantik xususiyatlarini maxsus teglar orqali belgilash zarur.

Semantik teglash tushunchasi

Semantik teglash — matndagi til birliklariga ularning ma'nosi, semantik kategoriyasi yoki funksional xususiyatini ifodalovchi maxsus teglarni biriktirish jarayonidir.

Frazeologik birliklarni semantik teglashda quyidagi ko'rinishdan foydalanish mumkin:

Frazeologizm → semantik teg → semantik guruh → konnotatsiya → uslubiy belgi → kontekst

Masalan:

"og'zi qulog'ida"

<PHR=og'zi_qulog'ida>

<SEM=QUVONCH>

<EMO=IJOBIY>

<STYLE=SO'ZLASHUV>

<DOMAIN=HISSIYOT>

Bu shaklda frazeologizm kompyuter uchun qayta ishlanishi mumkin bo'lgan strukturaga ega bo'ladi.

O'zbek frazeologik birliklari uchun semantik teglar tizimi

Tadqiqot doirasida quyidagi ko'p qatlamli teglar tizimini taklif qilish mumkin:

Teg turi	Mazmuni	Misol
PHR	Frazeologik birlik	og'zi qulog'ida
SEM	Asosiy semantik guruh	quvonch
EMO	Emotsional baho	ijobiy
CON	Konnotatsiya	kuchli
STYLE	Uslubiy xususiyat	so'zlashuv
DOMAIN	Tematik soha	hissiyot
FUNC	Kommunikativ funksiya	baholash
IMG	Obrazlilik	yuqori
POL	Polisemiya	mavjud/mavjud emas
REG	Qo'llanish sohasi	umumxalq

Bunday tizim frazeologik birlikning faqat "ma'nosi"ni emas, balki uning qo'llanish xususiyatlarini ham elektron tarzda ifodalash imkonini beradi.

Frazeologik birliklarni semantik guruhlarga ajratish

O'zbek tili frazeologik birliklarini semantik teglashdan oldin ularni asosiy ma'no guruhlariga ajratish zarur.

Masalan:

1. Hissiy holatni ifodalovchi frazeologizmlar

og'zi qulog'ida;

kapalagi uchdi;

yuragi orqasiga tortdi;

ko'ngli tog'dek ko'tarildi.

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

Teg:
SEM=EMOTION
2. Fikrlash va aqliy faoliyat
boshini qotirmoq;
miyasi qotmoq;
xayoliga kelmoq.
Teg:
SEM=COGNITION
3. Harakat va faoliyat
qo‘l uchida qilmoq;
bel bog‘lamoq;
yeng shimarib ishlamoq.
Teg:
SEM=ACTION
4. Muloqot
og‘ziga talqon solmoq;
til topishmoq;
gapning po‘stkallasini aytmoq.
Teg:
SEM=COMMUNICATION
5. Ijtimoiy munosabat
ko‘ngliga qaramoq;
yuz o‘girmoq;
qo‘lidan tutmoq.
Teg:
SEM=SOCIAL_RELATION
6. Xarakter va shaxsiy sifat
burni ko‘tarilmoq;
ko‘ngli ochiq;
yuragi keng.
Teg:
SEM=CHARACTER

Semantik teglashning asosiy metodlari

1. Qo‘lda semantik teglash

Bunda frazeologik birliklar lingvistlar tomonidan tahlil qilinib, teglar biriktiriladi.

Masalan:
“Kapalagi uchdi.”
PHR=kapalagi_uchdi
SEM=FEAR
EMO=NEGATIVE
STYLE=COLLOQUIAL
Afzalligi — yuqori aniqlik.
Kamchiligi — katta korpus uchun ko‘p vaqt talab qiladi.

2. Qoidaga asoslangan teglash

Oldindan ishlab chiqilgan lingvistik qoidalar asosida frazeologizmlar aniqlanadi.

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

Masalan:

Agar birlik frazeologik lug‘atda mavjud bo‘lsa:

IF phrase ∈ PhraseologicalDictionary

→ PHR=YES

Keyin semantik lug‘at bilan bog‘lanadi:

PHR → SEM

Bu usul kichik va o‘rta hajmdagi korpuslar uchun qulay.

3. Korpus asosida semantik teglash

Frazeologik birlikning real matnlardagi qo‘llanishi tahlil qilinadi.

Masalan:

“boshini qotirmoq”

turli kontekstlarda uchrashi mumkin:

Bu masala uning boshini qotirdi.

Ustoz o‘quvchilarga murakkab savol berib, ularning boshini qotirdi.

Korpusdagi kontekstlar frazeologizmning haqiqiy semantik va uslubiy xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

4. Statistik teglash

Frazeologik birlik bilan birga tez-tez uchraydigan so‘zlar statistik jihatdan aniqlanadi.

Masalan, “ko‘ngli tog‘dek ko‘tarildi” bilan:

xursand;

quvonch;

yaxshi xabar;

baxt;

mamnun

kabi birliklarning ko‘p uchrashi uning SEM=JOY tegini aniqlashga yordam berishi mumkin.

5. Mashinali o‘rganish asosida teglash

Frazeologik birliklarning kontekstlari belgilangan ma’lumotlar bazasi asosida model o‘qitiladi.

Umumiy algoritm:

Belgilanmagan korpus

↓

Frazeologizmlarni aniqlash

↓

Qo‘lda semantik annotatsiya

↓

Training dataset

↓

Modelni o‘qitish

↓

Avtomatik klassifikatsiya

↓

Natijani lingvistik tekshirish

6. Neyron tarmoqlar asosida semantik teglash

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

Zamonaviy NLP tizimlarida kontekstni hisobga oluvchi til modellari frazeologik birliklarni aniqlash va semantik kategoriyalarga ajratishda qo‘llanishi mumkin.

Bunday model:

frazeologizm + oldingi kontekst + keyingi kontekst

asosida frazeologizmning ayni matndagi ma’nosini aniqlashga harakat qiladi.

Bu ayniqsa polisemiya va kontekstga bog‘liq frazeologizmlar uchun muhim.

Frazeologik birliklarni semantik teglash algoritmi

O‘zbek tili uchun quyidagi algoritmni taklif qilish mumkin:

1-bosqich. Frazeologik birliklarni shakllantirish

Elektron frazeologik lug‘at yoki korpusdan frazeologik birliklar bazasi yaratiladi.

2-bosqich. Frazeologizmni avtomatik aniqlash

Matndan mavjud frazeologik birliklar qidiriladi.

3-bosqich. Semantik guruhni aniqlash

Birlik:

hissiyot / harakat / fikrlash / muloqot / ijtimoiy munosabat / xarakter / holat

kabi guruhlardan biriga tegishli qilinadi.

4-bosqich. Emotsional qiymatni aniqlash

Frazeologizm:

ijobiy / salbiy / neytral

ko‘rinishida belgilanadi.

5-bosqich. Uslubiy teg berish

Masalan:

STYLE=COLLOQUIAL

STYLE=LITERARY

STYLE=FORMAL

STYLE=ARCHAIC

6-bosqich. Kontekstual tekshiruv

Frazeologizmning konkret matndagi ma’nosi aniqlanadi.

7-bosqich. Yakuniy semantik annotatsiya

Barcha teglar yagona struktura ko‘rinishida saqlanadi.

Namunaviy semantik annotatsiya

Quyidagi shakl elektron korpus uchun namunaviy model sifatida taklif qilinadi:

Frazeologik birlik:

kapalagi uchdi

PHR: KAPALAGI_UCHDI

SEM: FEAR

EMO: NEGATIVE

DOMAIN: EMOTION

STYLE: COLLOQUIAL

IMG: HIGH

FUNC: EMOTIONAL_STATE

Yoki:

Frazeologik birlik:

og‘zi qulog‘ida

PHR: OGZI_QULOGIDA

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

SEM: JOY
EMO: POSITIVE
DOMAIN: EMOTION
STYLE: COLLOQUIAL
IMG: HIGH
FUNC: EVALUATION

Bu kabi format mashina tomonidan qayta ishlanishi va elektron lug‘at hamda korpus tizimlariga integratsiya qilinishi mumkin.

Semantik teglashda kontekstning o‘rni

Frazeologik birliklarni semantik teglashda kontekst alohida ahamiyatga ega. Chunki bir xil shakl turli kontekstlarda turlicha talqin qilinishi mumkin.

Shu sababli semantik tegni faqat frazeologik birlikning o‘ziga emas, balki uning kontekstdagi ishlatilishiga ham bog‘lash zarur.

Masalan:

“yuragi yorildi”

frazeologik ma’noda kuchli qo‘rquv yoki ruhiy holatni ifodalashi mumkin, boshqa kontekstlarda esa literal talqin ehtimoli mavjud.

Shuning uchun:

Formal shakl → frazeologik identifikatsiya → kontekst → semantik ma’no ketma-ketligi muhim hisoblanadi.

Lingvomadaniy semantik teglash

O‘zbek frazeologizmlarining muhim xususiyatlaridan biri ularning milliy-madaniy komponentga ega ekanidir.

Shuning uchun semantik teglar tizimiga qo‘shimcha ravishda:

CULTURE=UZBEK

yoki yanada batafsil:

CULTURE=TRADITION
CULTURE=FAMILY
CULTURE=FOOD
CULTURE=BODY
CULTURE=NATURE

kabi teglar kiritilishi mumkin.

Masalan:

“nonini halollab yeyish”

SEM=LABOR
CULTURE=FOOD
CULTURE=ETHICS
EVAL=POSITIVE

Bu yondashuv frazeologik birlikning nafaqat til, balki madaniyat bilan bog‘liq semantik qatlamini ham elektron tizimda aks ettiradi.

Semantik teglash va elektron frazeologik lug‘at

Semantik teglar elektron lug‘atning ichki ma’lumotlar bazasini boyitadi.

Oddiy elektron lug‘atda:

og‘zi qulog‘ida — juda xursand.

Semantik teglangan lug‘atda esa:

og‘zi qulog‘ida
→ ma’no: juda xursand

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

→ semantik guruh: hissiyot
→ emotsional qiymat: ijobiy
→ uslub: so‘zlashuv
→ obrazlilik: yuqori
→ sinonim: boshi osmonga yetdi
→ kontekst
→ audio
→ vizual tasvir
→ madaniy sharh.

Natijada elektron lug‘at oddiy qidiruv tizimidan semantik bilim bazasiga aylanadi.

Taklif etilayotgan semantik teglar iyerarxiyasi

Quyidagi iyerarxik modeldan foydalanish mumkin:

FRAZEOLOGIK BIRLIK
↓
SEMANTIK QATLAM
→ Hissiyot
→ Harakat
→ Fikrlash
→ Muloqot
→ Munosabat
→ Xarakter
→ Holat
↓
EMOTSIYA
→ Ijobiy
→ Salbiy
→ Neytral
↓
KONNOTATSIYA
→ Kuchli
→ O‘rta
→ Zaif
↓
USLUB
→ So‘zlashuv
→ Badiiy
→ Publitsistik
→ Rasmiy
↓
LINGVOMADANIY KOMPONENT
→ Oila
→ Mehnat
→ Taom
→ Tabiat
→ Tana
→ An’ana

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

↓

KONTEKSTUAL QO‘LLANISH

Bu model o‘zbek frazeologik birliklarini ko‘p qatlamli semantik annotatsiya qilish imkonini beradi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagi jihatlarda ifodalanishi mumkin:

O‘zbek tili frazeologik birliklarini semantik teglashning ko‘p qatlamli modeli ishlab chiqiladi.

Frazeologizmlarni semantik, emotsional, uslubiy, konnotativ va lingvomadaniy parametrlar asosida teglash mezonlari aniqlashtiriladi.

Frazeologik birliklarni avtomatik semantik klassifikatsiya qilish uchun “Aniqlash → Semantik tasniflash → Kontekstual tekshirish → Teglash → Validatsiya” algoritmi taklif qilinadi.

O‘zbek tili frazeologik birliklari uchun elektron korpusga mos semantik teglar iyerarxiyasi ishlab chiqiladi.

Frazeologik birliklarning semantik annotatsiyasini elektron lug‘at, lingvistik korpus va NLP tizimlariga integratsiyalash imkoniyatlari asoslanadi.

Amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalaridan:

o‘zbek tilining elektron frazeologik lug‘atini yaratishda;

o‘zbek tili milliy korpusini rivojlantirishda;

avtomatik tarjima tizimlarida;

sentiment tahlilida;

matnlarni avtomatik semantik tahlil qilishda;

o‘zbek tili NLP modellarini yaratishda;

frazeologizmlarni avtomatik qidirishda;

o‘zbek tilini raqamli o‘qitish platformalarida

foydalanish mumkin.

Xulosa

O‘zbek tili frazeologik birliklarini semantik teglash raqamli lingvistikaning muhim va istiqbolli yo‘nalishlaridan biridir. Frazeologik birliklarning ko‘chma, obrazli, emotsional-ekspressiv va lingvomadaniy xususiyatlarini elektron tizimlarda qayta ishlash uchun ularni oddiy matn birliklari sifatida emas, balki ko‘p qatlamli semantik obyekt sifatida modellashtirish zarur.

Maqolada taklif etilgan semantik teglar tizimi frazeologik birlikning asosiy ma’nosi bilan bir qatorda uning emotsional bahosi, uslubiy xususiyati, konnotatsiyasi, tematik sohasi, kommunikativ funksiyasi va lingvomadaniy komponentini ham ifodalash imkonini beradi.

“Aniqlash → Semantik tasniflash → Kontekstual tekshirish → Teglash → Validatsiya” algoritmi o‘zbek frazeologik birliklarini korpus asosida tizimlashtirish va keyinchalik avtomatik qayta ishlash uchun metodik asos bo‘la oladi.

Shuningdek, semantik teglangan frazeologik birliklar bazasi elektron frazeologik lug‘atlar, o‘zbek tili korpuslari, avtomatik tarjima, sentiment tahlili va boshqa tabiiy tilni qayta ishlash tizimlari uchun muhim lingvistik resurs vazifasini bajarishi mumkin.

Shu jihatdan o‘zbek frazeologizmlarini semantik teglash nafaqat frazeologiya va leksikografiyani raqamlashtirish, balki o‘zbek tilining zamonaviy raqamli

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

lingvistik resurslarini shakllantirish uchun ham muhim ilmiy-amaliy yo‘nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gries S.Th. Phraseology and Linguistic Theory: A Brief Survey. Phraseology and Corpus Linguistics.
2. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation. Oxford University Press.
3. McEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge University Press, 2012.
4. Manning C.D., Raghavan P., Schütze H. Introduction to Information Retrieval. Cambridge University Press, 2008.
5. Jurafsky D., Martin J.H. Speech and Language Processing. Pearson.
6. Dobrovol'skij D., Piirainen E. Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives. Elsevier, 2005.
7. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English. Oxford: Clarendon Press, 1998.
8. Wray A. Formulaic Language and the Lexicon. Cambridge University Press, 2002.
9. Fillmore C.J. Frame Semantics and the Nature of Language. Annals of the New York Academy of Sciences, 1976.
10. Cowie A.P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford University Press, 1998.